

Тема. Історична макросоціологія.

1. Основні напрямки ІМС.
2. Провідні чинники історичної динаміки та соціальної еволюції.
3. Теоретичні моделі історичної макросоціології.
4. Методи історичної макросоціології.

1. Основні напрямки ІМС.

Історична макросоціологія – міждисциплінарна сфера досліджень, у якій за допомогою об'єктивних методів соціальних наук вивчаються механізми та закономірності великих та довготривалих процесів та явищ, таких як походження, динаміка, трансформації, взаємодія, загибель суспільств, держав, світових систем та цивілізацій.

З моменту виникнення соціологія народжувалася та розвивалася саме як макросоціологія. Огюст Конт, Карл Маркс, Джон Стюарт Мілль, Фердинанд Теніс, Герберт Спенсер, Еміль Дюркгейм, Макс Вебер, займалися, головним чином, макросоціологічною проблематикою: формулювалися закони і визначалися етапи історичного прогресу, розвитку та зміни суспільних формацій, описувалися і з , культур та цивілізацій.

У вищій освіті макросоціологія з початку 1990-х років. почала інституалізуватися в університетах США як галузь соціології. З того часу вона неухильно поширюється в англomовному академічному світі, а також у Голландії, Німеччині, Франції, Італії, скандинавських країнах. Підручник С.Сандерсона «Макросоціологія» вже витримав безліч видань, з'являються нові навчальні посібники, але переважно навчання спирається на сучасні монографічні дослідження.

Основні напрямки макросоціологічних досліджень.

Важливою віхою самосвідомості макросоціології стала книга Рендалла Коллінза «Макроісторія: досліди соціології великої тривалості» (1999), який у вступі з промовистою назвою «Золотий вік макроісторичної соціології» звів до купи безліч напрямів, показав їх продовження розквіту і розширення:

- дослідження військово-центрованого становлення сучасних держав;
- порівняльне вивчення соціальних революцій та державних розпадів, катастрофи імперій;
- аналіз світових систем;
- дослідження геополітичної динаміки, довгих циклів гегемонії;
- порівняльно-історичні дослідження сімейних відносин;
- вивчення еволюції культурних норм, що «цивілізують манер»;
- макроісторія хвороб та навколишнього середовища;
- макросоціологічні порівняння історії мистецтва;
- соціальна та порівняльна історія статі, сексуальності, матеріальної культури;
- порівняльні дослідження цивілізацій;
- масштабні порівняльні дослідження технологічного обміну та дифузії у зв'язку з міжнародною політикою;

– порівняльні та узагальнюючі роботи з міжкультурної торгівлі, появи та викорінення рабства та работоргівлі, колоніальних відносин, про наслідки вестернізації та індустріалізації в різних куточках планети;

– порівняльні дослідження демократичних транзитів з успіхами та неуспіхами, відкатами до авторитаризму, застряганням у режимі імітаційної демократії тощо.

2. Провідні чинники історичної динаміки та соціальної еволюції.

Провідні чинники історичного поступу. Дискутуючі позиції можна позначити так:

- «еоецентризм»;
- «економоецентризм» (марксизм та світосистемний аналіз);
- «політооецентризм»;
- «технооецентризм»;
- біоцентризм;
- «культурооецентризм»;
- «психооецентризм»;
- географія;
- геоекономіка;
- геокультура (запозичення, обмін, експансія культурних образів, що перетинають політичні кордони);
- демографія (розселення, етнічне розмаїття, міграції);
- соціально-структурна сфера (структури спорідненості, освіти, інформування, медицини);
- технології (інфраструктура, зв'язок, транспорт та ін.).

3. Теоретичні моделі історичної макросоціології

Дискурсивні описові моделі – традиційні узагальнені концептуальні описи інваріантів деякої (часто невизначеної) сукупності історичних випадків. Як правило, у цих описах фігурують як структурні (елементи, зв'язки, частини, рівні, аспекти системи) та динамічні складові (різні зміни, процеси, тенденції).

У таких моделях можуть бути часткові та ескізні пояснення, натяки на пояснення, але немає чітко сформульованих загальних гіпотез зі специфікацією початкових умов. Більшість опису типових послідовностей фаз (конфліктів, революцій, воєн, становлення нових інститутів, еволюційних змін тощо, а також соціальних механізмів залишаються на рівні описових моделей. До описових моделей відносяться більшість узагальнень у роботах класичних макросоціологів: . Конта, К. Маркса, Е. Дюркгейма, Д.-С. Мілля, Г. Спенсера, М. Вебера, Г. Зіммеля, Ф. Теніса.

Дискурсивні пояснювальні моделі – більш високий і рідкісний рівень моделей, які правильніше називати концепціями, або предтеоріями, що включає чітко сформульовані загальні гіпотези або теоретичні положення зі специфікацією початкових. Е.Дюркгейм вийшов на рівень пояснювальної моделі у своєму методологічно бездоганному дослідженні соціальних причин самогубств.

Моделі соціальних механізмів зосереджені на внутрішніх структурних та динамічних складових будь-яких соціальних, культурних, історичних процесів. У системних термінах розкриття механізму деякого процесу, що характеризується парою входи-виходи, представляється як заміна «чорної скриньки» «прозорим». Такі моделі зазвичай мають дискурсивний і описовий характер, але можуть доповнюватися явними пояснювальними гіпотезами, різного роду діаграмами, графами, і навіть математичними і статистичними моделями.

У макросоціології найбільш продуктивними моделями соціальних механізмів є такі конструкції, як:

- базові фактори історичної динаміки, як правило, спрямовані на порушення рівноважної стабільності, що ведуть до значного дискомфорту та викликів;

- моделі типу виклик-відповідь із класифікацією як викликів, а й відповідей

- моделі групової та масової мобілізації, а також динамічні стратегії як складні комплекси колективної поведінки з єдиною об'єктивною спрямованістю протягом двох поколінь, використанням досягнутих результатів як плацдарму для подальшого просування. Наприклад, колонізація, завоювання, розширення ринків, поширення релігій та способу життя, що тривають протягом багатьох поколінь, є типовими прикладами особливого класу екстенсивних динамічних стратегій;

- механізми конфліктної взаємодії, прийняття рішень та «контентності»;

- тренд-структури як взаємозв'язку факторів, представлені у вигляді орієнтованих графів;

- мегатенденції розпаду (позитивні контури деструктивних трендів) та мегатенденції розквіту;

- механізми розвитку, трансформацій, транзитів, еволюційних стрибків;

- механізми фазових переходів, розгалужуваних сценаріїв; так, представлена у вигляді фазової діаграми універсальна модель історичної динаміки.

Зручним, наочним і вельми популярним у макросоціології є уявлення історичної динаміки у двовимірних параметричних просторах, наприклад, шляхи формування сучасних держав у параметрах інтенсифікації примусу та інтенсифікації капіталу, уявлення «колій» циклів соціально-політичної історії в параметрах «успіху» (геопрестижу та внутрішньої соціальної стабільності) та «свободи» (забезпечення прав і свобод громадян).

4.Методи історичної макросоціології.

Аналіз часових рядів, трендів, хвиль і циклів – генетичний метод, але центрований не так на дискурсивному описі і поясненні, але в дослідженні історично мінливих кількісних параметрів. Головний прийом – побудова та аналіз таблиць даних та відповідних графіків для різних параметрів (А, В, С, D...), значення яких відповідають датам або періодам тимчасової осі.

Фактично, виявлені тренди, цикли або складніші патерни становлять лише феноменологію довготривалих процесів, що вимагає теоретичного аналізу умов, що породжують, і механізмів. Тому цей підхід слід вважати початковим етапом побудови теоретичних та математичних моделей.

Історичні порівняння – це не один «компаративний метод», а цілий арсенал складно організованих підходів, прийомів і процедур. Їхні різні класифікації, зроблені свого часу Чарльзом Тіллі, Тедою Скочпол і Маргарет Соммерс, Крістофером Чейз-Данном.

Метод подібності за Беконом-Міллем. Суть його – у виявленні загального набору причин у двох або більш суттєво різних випадках зі подібним (структурно тотожним) результатом. Так Р.Карнейро виявляв подібності автохтонного походження країн у долинах Хуанхэ, Инда, Дворіччя, Нілу, Мехіко, узбережжя нинішнього Перу. Т.Скочпол узагальнювала подібності умов соціальних революцій у Франції, у Китаї та Росії. П.Кеннеді та Дж. Тейнтер виявляли подібні умови руйнування імперій. У своєму класичному дослідженні умов і фаз демократизації Д.Растоу порівнював процеси становлення демократії в Туреччині і Швеції і виявив набір подібних умов (національна єдність як загальна установка, що само собою зрозуміла, патова ситуація в силовій протидії, тривалі безрезультатні суперечки і конфлікти, що перехрещуються розколи. Знайдені подібні обставини зазвичай важко поділити на суттєві та випадкові, важко визначити, значення яких факторів вони служать.

Важливим засобом уточнення таких питань служить **метод відмінності**. Тут зіставляються два максимально схожі випадки (оптимально – те саме співтовариство у різних періодах, сусідні чи споріднені спільноти, близькі за більшістю параметрів) з діаметрально протилежними результатами; відповідно, знайдені різні обставини та трактуються як причини розбіжності результатів. Так, Р.Карнейро виділяв відмінності, що зумовлюють різну політичну еволюцію американських індіанців, що потрапили в долини нинішнього Перу (де з'явилася потужна централізована імперія Інків) і потрапили до Амазонії (дрібні села в безмежних просторах джунглів).

Метод супутніх змін зараз повністю покривається кореляційним аналізом і сам по собі вже практично не використовується. Найбільш точним є історичне порівняння як аналог критичного експерименту. Назвемо його критичним порівнянням (іноді його також називають «природним експериментом»). Якщо є дві і більше гіпотези (теорії), які пояснюють один і той же тип явищ, то проводять критичний експеримент: штучно конструюють такі зміни умов для серії явищ, що за їх результатами можна судити, яка гіпотеза фальсифікується, а яка підкріплюється. У соціології, тим більше, в макросоціології, експерименти не можливі (як з моральних, так і з організаційно-витратних причин). Натомість можлива спеціальна, так звана теоретична вибірка випадків як логічний аналог критичного експерименту. Припустимо, в одній теорії передбачається, що явище S детермінується за умови А, а в іншій – за умови В. Зазвичай має місце поєднання умов АВ. Критичне порівняння полягає в тому, щоб знайти групу випадків з яскраво вираженою умовою А за відсутності або слабкої В і порівняти

їх наслідки S зі наслідками іншої групи випадків – з яскраво вираженою умовою B за відсутності або слабкого A.

Критичне порівняння можливе також при перевірці прогнозів. Так, для Дж. Голдстоуна головним чинником революцій, які ведуть державному ослабленню чи розпаду є перенаселеність. Лайн, Ні та Уайлдер вважали, що ринкові реформи підривають соціалістичну державність (наприклад, китайську). Проте згідно з теорією Р. Коллінза велике населення є геополітичним ресурсом, а успішне економічне зростання завдяки переходу до ринку має вести до посилення могутності держави на зовнішній арені, що підвищує легітимність держави та перешкоджає революційним настроям.

Загалом слід зазначити, що порівняльно-історичні методи забезпечують головний емпіричний фундамент для побудови та перевірки макросоціологічних теорій, у цьому аспекті їх значущість не можна перебільшити.